

Борис ГУЗЬ

Історія хутора Романовщина: Горленки, Забіли, Дабіжі, Ростковські

За кілька кілометрів на захід від міста Ічні Чернігівської області неподалік від автомобільної траси у змішаному лісі знаходяться порослі травою та кущами залишки цегляних фундаментів. Це все, що лишилося від палацу, який місцеві краєзнавці називають «Княже» або «Князьки». Знаходилась на тому місці багата дворянська садиба Романовщина, історія якої з кінця XVIII століття була тісно пов'язана з давнім козацько-старшинським і дворянським родом Горленків.

Засновником роду був Лазар Андрійович Горленко (?–1687), козак Війська Запорозького, а з 1659 по 1687 роки з деякими перервами – полковник Прилуцький. Його важко назвати соратником Богдана Хмельницького, оскільки в своїй діяльності за основу він брав вірнопідданську службу, не забуваючи й про власну вигоду.

У 1665 році полковник Лазар Горленко за дорученням гетьмана Івана Брюховецького вів перемовини з царем Олексієм Михайловичем про візит гетьмана до Москви. Візит був підготовлений дуже ретельно, мав місце царський прийом козацької делегації в кількості понад 200 осіб, гетьман Брюховецький два місяці майже не вставав з-за банкетного столу, підписавши, в результаті, Московські угоди, які перекреслили статті Переяславських угод, підписаних Богданом Хмельницьким. За виконану роботу Лазар Горленко одним з перших у Малоросії отримав дворянське достоїнство, тоді ще в Московському царстві.

Полковник успішно пережив повалення та вбивство гетьмана Брюховецького, і став служити вірою і правдою новому гетьману Івану Самойловичу. 1687 року козацьке військо разом з російською армією виступило в невдалий Кримський похід. У складі війська був і Лазар Горленко зі своїм Прилуцьким полком.

Біля фортеці Кодак (нині Дніпро) козаки отримали звістку, що гетьмана Самойловича заарештував за зраду князь Голіцин, командувач російської армії, як стало відомо пізніше, за брехливим доносом. Тоді і почався у військах стихійний бунт, Самойловича козаки ненавиділи, це він реалізував Московські угоди, підписані Брюховецьким. Навіть патріархат Української православної церкви перевів у Москву. А жертвами бунту стала козацька старшина, свого старезного полковника Лазаря Горленка козаки порубали шаблями і, ще живого, кинули в розжарену піч. Тільки через 10 років кістки полковника були перепоховані в Густинському монастирі під Прилуками.

Син Лазаря, Дмитро Лазарович Горленко (1660–1731), несподівано був обласканий наступним гетьманом Іваном Мазепою. Хоча Дмитро Горленко і не обіймав жодної посади у Війську Запорозькому, Іван Мазепа призначив його полковником Прилуцьким, наділивши селами на Чернігівщині та Полтавщині. Після поразки в Полтавській битві 1709 року гетьман Мазепа відступив разом зі шведськими військами в Молдавію, з ним пішов і Дмитро Горленко, забравши і свого сина, бунчукового товариша Андрія Горленка (1679–1756).

У 1715 році, коли пристрасті з приводу зради Мазепи трохи вщухли, Дмитро Горленко повернувся в Лівобережну Україну, його вивезли до Москви, де утримували під домашнім арештом.

Андрій Горленко повернувся додому в тому ж 1709 році, зумівши виправдатися перед царем, і навіть претендував на пост гетьмана, але зайняти цей пост у нього було мало шансів, новим гетьманом став Іван Скоропадський. Далі Андрію Горленку довелося служити вірою і правдою російському царю, оскільки батько перебував у заручниках.

У 1725–1728 роках Андрій Горленко брав участь у гилянському (Персидському) поході російської армії, до складу якої входило дві тисячі українських козаків. Був він наказним полковником (за іншими відомостями наказним гетьманом), на території Персії знаходився близько п'яти років.

Віддана служба Андрія Горленка царю не залишилася непоміченою, за ним 1744 року указом імператриці Єлизавети були остаточно затверджені всі володіння батька, відібрані після виступу гетьмана Івана Мазепи. З тих пір нащадки Андрія Горленка і володіли рядом сіл на Полтавщині і Чернігівщині.

А хутір Романовщину заснували козацькі старшини, які служили в Іченській сотні Прилуцького полку: Іван Романович (сотник у 1772–1778 рр.) і його брат Петро Романович (сотник у 1780–1782 рр.). Існувало два хутори з такою назвою, які розташовувалися біля Ічні вниз за течією річки Іченька. У той період прибутковими підприємствами були водяні млини, на річці Іченька було влаштовано греблі, млини були в обох хуторах. Близчий до Ічні хутір належав Романовичам і в XIX столітті, поступово він розрісся у величезне село, яке називалося Софіївка, нині це район міста Ічні. А дальній хутір Романовичі в 1779 році продали Андрію Андрійовичу Горленку (1709–1780), полковнику Полтавському. Йому належало також село Хаєнки в Прилуцькому повіті Полтавської губернії.

Хутір Романовщину успадкував син А.А. Горленка Семен Андрійович Горленко (1750–?), відставний капітан. В Полтавській губернії він мав більше 1000 кріпаків.

У першій чвертині XIX століття власницею Романовщини стала дочка Семена Катерина Арсенєва (1784–1855), дружина генерал-майора Михайла Андрійовича Арсенєва (1779–1838), героя Вітчизняної війни 1812 року. Була в них єдина дочка Варвара, яка померла в ранньому дитинстві. Генеральша не могла більше мати дітей, стосунки з чоловіком було розірвано. Мешкала в Романовщині одна, а генерал з 1833 року після виходу у відставку проживав у своєму родовому маєтку Митрофановське в Тульській губернії. На 1829 рік мала на хуторі 38 душ кріпаків чоловічої і стільки ж жіночої статі. Відзначалася складним характером, проявляла жорстокість щодо кріпаків. Після смерті генерала М.А. Арсенєва успадкувала його садибу та землі. Померла в Парижі, була похована на Монмартрському кладовищі, де раніше поховали її дочку.

Романовщина залишилася за Горленками, 1854 року вони прикупили у дрібнопомісних поміщиків частину лісу і землі біля хутора, ставши власниками величезного лісового масиву з прилеглими землями.

Інший син А.А. Горленка, прем'єр-майор Іван Андрійович Горленко (1740–1810), на цивільній службі надвірний радник, успадкував основні статки батька, мав він на Полтавщині 2400 душ кріпаків і великі земельні володіння. Після смерті прилуцького повітового маршала І.А. Горленка маєтності в селі Іваниці, колишньому сотенному містечку Прилуцького полку, дісталися його синам, відставним офіцерам, учасникам Вітчизняної війни 1812 року: штаб-ротмістру Олександровичу Івановичу (1795–1847) та полковнику Петру Івановичу (1790–1851) Горленкам.

В Іваниці Іван Горленко побудував розкішний двоповерховий палац, розташований в центрі ретельно відреставрованої козацької фортеці. Все там було як при Гетьманщині – сторожові вежі, фортечні вали та рови, а на валах стояли старовинні козацькі гармати.

Олександр Горленко овдовів і одружився вдруге. Його другою дружиною стала Катерина Григорівна Забіла, цей шлюб поєднав два давні козацько-старшинські роди.

Український козацько-старшинський і дворянський рід Забіл походить від Михая Забіли герба Остоя, який жив у другій половині XVI – початку XVII століття. Це древній рід, що походить з польсько-литовської шляхти Чернігівщини. Сини Михая Забіли служили у Війську Запорозькому, його син Петро займав високий пост Генерального обозного, а онук Іван був Генеральним хорунжим. У Борзнянській сотні Ніжинського полку понад сто років сотниками були Забіли.

Катерина Григорівна Забіла народилася після 1812 року в родині поміщика села Кролевець Пирятинського повіту Полтавської губернії відставного майора Григорія Прохоровича Забіли, сосницького повітового маршала, на цивільній службі надвірного радника. Він був нащадком Михая Забіли в VII коліні. Цікаво, що прапрадід Катерини, Генеральний суддя Війська Запорозького Михайло Тарасович Забіла, в 1737–1743 роках тимчасово володів селом Хаєнки.

Катерина Григорівна народила в Іваниці двох дітей, сина Петра (1835–після 1900) і дочку Анастасію (1839–1904).

Син Катерини Григорівни, Петро Олександрович Горленко, служив чиновником, в службі з 1854 року, був членом Вітебської губернської в селянських справах присутності (1890–1893), мав чин дійсного статського радника. Був одружений на Єлизаветі Федорівні, уродженій фон Фішер, яка походила з дворянського роду німецького походження. У Петра і Єлизавети Горленків було 8 дітей. Нашадки цієї гілки роду нині мешкають у Санкт-Петербурзі.

У Олександра Горленка від двох шлюбів було 14 дітей, 8 синів і 6 дочок. При такій кількості спадкоємців неможливо було зберегти в цілісності володіння, та й дочок важко було забезпечити гідним посагом. Довелося, зокрема, продати маєтності в Хаєнках та хутір Вернигорівщину, які придбав прилуцький поміщик Іван Якович Величко.

Князь Василь Дабіжа і княгиня Анастасія, вроджена Горленко

Але коли в 1859 році руки Анастасії попросив молдавський князь Василь Дмитрович Дабіжа (1823–1902), камер-юнкер царського двору, Горленки піднесли нареченим воістину «царський» подарунок, віддавши за Анастасією в якості посагу хутір Романовщину. Так і з'явився у князя Василя Дабіжі маєток в Чернігівській губернії.

Цей шлюб поєднав козацько-старшинські роди Горленків і Забіл із старовинним родом князів Котроманичів Боснійських. Василь Дабіжа був нащадком в XVI коліні князя Котромана, югославського володаря, який правив у XII столітті. Батько Василя Дмитро Федорович Дабіжа (1788–1861) прославився в битвах з турками, а в 1811 році був запрошений фельдмаршалом Кутузовим на військову службу в Російській імперії. Учасник Вітчизняної війни 1812 року, походів 1813–1814 років, турецької кампанії 1829 року, генерал-майор. У Дмитра Дабіжі був будинок в Одесі, де проживала його

родина.

Василь Дмитрович Дабіжа закінчив юридичний факультет Київського університету Святого Володимира, служив у Одесі, а потім у Києві по лінії Міністерства освіти. У 1850-х роках був редактором етнографічного відділення Комісії для опису Київського навчального округу.

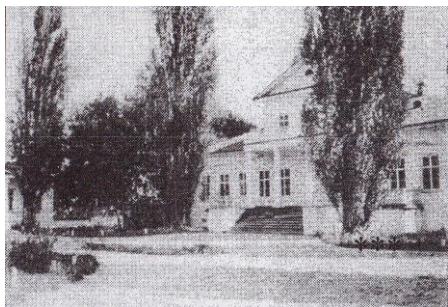
Садиба Романовщина стала родовим гніздом Горленків-Дабіж. Вона розбудовувалася з кінця XVIII століття і досягла розквіту в 80-ті роки XIX століття. Загальна площа садиби становила 65 гектарів. Був побудований палац, що не поступався по пишноті палацу в Іваниці. Палац мав форму дуже видовженої літери П, в

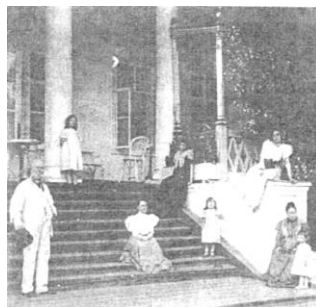
Романовщина на військовій карті другої половини XIX століття

центральної частині було два поверхи з колонами і мезоніном, а бічні флігелі були одноповерховими, в палаці було 54 кімнати. Виглядів палац як цегляна споруда, але був збудований із дубових колод та облицьований цеглою, а екстер'єр палацу доповнювали мармурові колони, скульптурна ліпка та інші архітектурні елементи.

Український письменник Степан Васильченко, який ще дитиною їздив разом зі своїм батьком до лісу за дровами, так значно пізніше опише побачене в дитячому віці: «Ці будинки зразу виявили себе перед моїми очима, як марево дивне серед дикої краси, марево з далеких невідомих країв. Веранда з колонами, великі вікна, строгі й красиві лінії будови, вся тая невидана, велична архітектура, перед якою відразу помарніли й почорніли в думці всі найкращі хати в нашому селі, до болю вдарила мене і схвилювала, що дух забило...».

Палац у Романовщині

Сім'я Дабіж на веранді палацу

Інтер'єр палацу вражав багатством естетики. Старовинні дорогі меблі, художній фарфор, портрети, стародавні гравюри – все це зі смаком розміщувалося в кімнатах будинку. Серед безлічі порцелянових ваз були і вази з розкопок в Помпеях.

Був у палаці і набір старовинної зброї, що належала козацьким старшинам, в тому

числі бойові обладунки одного з родоначальників роду Горленків, які включали шолом, щит і металеву кольчугу.

Бібліотека палацу налічувала кілька тисяч томів книг російською та іноземними мовами, були там стародруки і рукописи.

Зберігалися в палаці фамільні цінності гетьманів України Данила Апостола, Павла Полуботка, Івана Скоропадського, Кирила Розумовського, жалувані грамоти, купчі, листи.

Серед численних портретів предків і їхніх дружин був і написаний невідомим художником портрет Якіма Андрійовича Горленка (1705–1754), відомого святителя Іоасафа Білгородського.

У палаці була і етнографічна кімната, в якій були зібрано сотні речей: українські рушники, вишивки, скатертини, речі домашнього народного споживання. Горленки поважали українські звичаї, мову, одяг, пісні, і навіть свою квартиру в Санкт-Петербурзі обставляли в українському народному стилі.

До будинку примикав великий сад, а далі знаходився парк лісового типу. Окрасою парку були три тисячі вікових дубів, що утворювали таємничі алеї, які перепліталися між собою. На вершинах вікових дубів гніздувалися журавлі та чаплі.

Центральна алея парку була улюбленим місцем відпочинку князя Василя Дабіжі. В кінці життя князь тяжко хворів, не міг ходити, його вивозили на прогулянку по центральній алеї парку в інвалідному візку. Південніше садиби за парком знаходився великий ставок зі старим водяним млином, влаштований ще сотниками Романовичами, на березі ставка розміщувалась човнова станція.

Садибу Романовщина називають закритим елітним гніздом вищого світу Чернігівщини і Полтавщини. У будинку часто гостювали відомі чиновники, військові, діячі культури і науки. Бували тут і імениті родичі: письменник, етнограф і фольклорист, випускник Сорбонни Василь Петрович Горленко і жандармський офіцер із Санкт-Петербурга Іліодор Володимирович Горленко, який завершив військову кар'єру в чині генерал-майора. Приїжджав він разом з дружиною, відомою оперною і концертною співачкою Марією Іванівною Горленко-Доліною (1868–1919) – володаркою почесного звання «Солистки Его Императорского Величества». Чудесне контральто Марії неодноразово звучало в кімнатах палацу.

Під час своєї останньої поїздки в Україну Романовщину відвідав Тарас Григорович Шевченко. Сталося це в серпні 1859 року при поїздки поета в садибу Гарновських Качанівку. В своєму «Кобзарі» він написав посвяту для Анастасії Дабіжі: «Княгині Насті від Тараса».

У селі Хаєнках за сім верст на захід від хутора Романовщина знаходилася церква Іоанна Богослова, яка з 1700 року стала родовою церквою Горленків. Церкву в Хаєнках збудували перші поселенці на початку XVII століття, за переписом 1666 року Хаєнки значаться селом. Але до 1700 року дерев'яна церква стала непридатною для богослужіння. Тоді полковник Прилуцький Дмитро Лазарович Горленко, якому гетьман Іван Мазепа подарував село, збудував нову церкву. У 1701 році він пожертвував церкві Євангеліє і срібну чашу вагою 2 фунти і 5 золотників. Євангеліє в лист московського друку, видане в 1697 році, з срібними кутовими дошками зі срібла 84 проби вагою 1 фунт 24 золотника. У книзі був напис: «Ця книга – святе Євангеліє, куплене коштом його милості пана Дмитра Горленка, полковника Прилуцького в царському граді Москві, року 1701 до храму в село Хаєнки».

У 1763 році церква знову прийшла у непридатний для богослужінь стан, в 1767 році зусиллями онука Дмитра Горленка, полковника Полтавського Андрія Андрійовича Горленка була зведена нова дерев'яна церква.

Андрій Горленко пожертвував церкві срібно-позолочену чашу, дарохранильницю, нап্রেстьольний хрест, все зі срібла 84 проби, загальною вагою 7 фунтів 29 золотників, і Євангеліє в лист московського друку, видане 1763 року, прикрашене по кутах срібними опуклими зображеннями святих євангелістів і Воскресінням Христовим посередині, вага срібла – 1,5 фунта.

В останній раз нову церкву в Хаєнках звели за участі Горленків і Дабіж у 1861 році. Була вона дерев'яною з якісного дуба, побудована на кам'яному фундаменті. Дзвіницю звели в 1867 році, було там 6 дзвонів: 2 великих, 3 середніх і 1 маленький.

У другій половині XIX століття хутір Романовщина відносився до приходу однієї з церков містечка Ічні, але Горленки і Дабіжі традиційно здійснювали все обряди в церкві Іоанна Богослова.

Церкву розгромили і закрили в 1931 році, а в 1936 році розібрали, збудувавши з дубових колод клуню для зерна, яка нині стоїть пустою на центральній вулиці села.

У Василя та Анастасії Дабіж було троє дітей: Олександр (1860–1899), Катерина (1862–1943) і Софія (1865–?).

Олександр Дабіжа народився 13 вересня 1860 року в Іваниці, в 1881 році закінчив Імператорський Олександрівський ліцей, в числі трьох кращих учнів був направлений на службу в Міністерство закордонних справ. Дипломатичну службу починав у Мадриді, а потім служив секретарем дипломатичного агентства в Каїрі. У 1898 році – статський радник.

У період дипломатичної служби захопився історичними дослідженнями, склав і опублікував у 1886 році в журналі «Киевская старина» «Розпис роду Горленко ...», а в 1887 році – статтю «Горленки (Нариси прилуцької старовини)», присвячену матері.

Захоплювався і живописом, був учнем відомого професора Премацці, отримувал нагороди на багатьох виставках, де експонувалися його акварелі. Імператорська Академія художеств обрала його «Почетным вольным общником».

Але незабаром Олександр Дабіжі довелося перервати дипломатичну службу і піти у тривалу відпустку. У Каїрі загострилася важка хвороба – туберкульоз, клімат Єгипту був для нього нестерпним. Лікувався в санаторіях Німеччини і Швейцарії, але зусилля лікарів виявилися марними, і Олександр Дабіжа повернувся в Росію.

З 1894 року був одружений з графинею Софією Михайлівною Муравйовою (1872–1901), дочкою відомого дипломата, міністра закордонних справ Росії М.Н. Муравйова (1897–1900). Їх єдиний син Олександр народився в Романовщині. Запис у метричній книзі церкви Іоанна Богослова села Хаєнок: «1 сентября 1895 г. Состоящий в ведомстве Министерства Иностранных дел князь Александр Васильевич Дабига и София Михайловна – родился сын Александр».

Олександр Васильович Дабіжа помер 14 червня 1899 року в Царському Селі і, на його прохання, похований в Ялті. Його дружина ненадовго пережила чоловіка, вона померла 19 вересня 1901 року в Флоренції.

В останньому періоді своєї державної діяльності князь Василь Дмитрович Дабіжа служив у Санкт-Петербурзі по Відомству закладів імператриці Марії – державного органу, що керував благодійництвом у Російській імперії. Віддав князь питаннями освіти в жіночих інститутах, став таємним радником і камергером царського двору. 1892 року імператор Олександр III затвердив за Василем Дабіжею російський титул князя, з яким його батько розпочав службу в Російській імперії. Іноземні дворянські титули в Росії визнавалися, але вони вносилися в найменш престижну IV частину Дворянської родовідної книги, а тут рід Дабіж був внесений в V частину книги (Дворянство прикрашене титулами, як родовими, так і пожалуваними).

18 квітня 1862 року в Санкт-Петербурзі народилася дочка Василя та Анастасії Дабіж Катерина. Біографії княжни Катерини Дабіжі, за чоловіком Ростковської, а також її молодшої сестри Софії, за чоловіком Коз, висвітлені в книзі Енніо Бордато і Михайла Талалая «Під чужим склепінням небес», виданій в Росії в 2009 році видавництвом Алетея в серії «Російське зарубіжжя».

Були й інші публікації, але «пошук не знає меж», як написав Михайло Талалай в післямові до мемуарів К.В. Ростковської (княгині де Каер): «Світло, сутінки, темрява одного російського життя». В ході подальших пошуків було знайдено нові відомості і цікаві подробиці історії роду та усунуто окремі неточності.

Все дитинство княжни Катерини Дабіжі пройшло в садибі Романовщина, з нею і пов'язані її найсвітліші дитячі спогади. З 1874 по 1880 рік княжна навчалася в Смольному інституті шляхетних дівчат, з нетерпінням чекаючи літа, коли родина приїжджала на три місяці канікул із Санкт-Петербурга в Романовщину. Останню ніч перед приїздом княжна не могла заснути, все виглядаючи у віконце, коли з'являться, нехай і при місячному світлі, або при світлі ранкової зорі, білі українські хутори.

25 січня 1886 року в церкві Імператорського Олександрівського ліцею відбулося вінчання княжни Катерини Дабіжі й дипломата-початківця Олександра Ростковського, сина генерал-майора у відставці Аркадія Миколайовича Ростковського (пом. 1882 р.).

Є цікава інформація про генерал-майора Аркадія Ростковського. Походив він з польських дворян Могилівської губернії і в усіх списках офіцерів по старшинству іменувався Аркадієм Францевичем. У 1867 році полковник А.Ф. Ростковський перебував у резерві по Армійській Піхоті, готуючись до виходу у відставку, і розраховував отримати при звільненні чин генерал-майора. Але в 1864 році відбулося Польське повстання, на що відреагувало і військове відомство. У 1867 році був виданий секретний наказ «Меры к отстранению вредного влияния поляков на русское общество». Наказ забороняв присвоєння генеральських звань офіцерам-католикам, їх перестали приймати і в Академію Генерального штабу. Аркадій Францевич Ростковський тоді і прийняв православ'я, ставши Аркадієм Миколайовичем, а його нове «по-батькові» – від імені хрещеного батька.

З одруженням Олександра Ростковського і княжни Катерини Дабіжі пов'язана вельми романтична історія. Сім'ї Дабіж і Ростковських проживали в Одесі, їхні діти дружили і тісно спілкувалися. Олександр Ростковський ще на шкільній

Олександр Аркадійович
Ростковський

Катерина Василівна
Ростковська, вроджена
княжна Дабіжа

лаві таємно вирішив, що подружка по дитячих іграх Катя, дочка князя Дабіжі, стане його дружиною. Коли Олександр Дабіжа вступив на навчання в Олександрівський ліцей, Олександр Ростковський відправився слідом за другом. Навчання в ліцеї дозволяло йому спілкуватися з Дабіжами і бачити свою обраницю Катерину. Олександр Ростковський закінчив ліцей в 1883 році, став співробітником Азіатського департаменту Міністерства закордонних справ, служив другим секретарем посольства в Болгарії. Ставши самодостатньою людиною, попросив руки Катерини і домігся її прихильності.

Надана Олександрові Ростковському відпустка для одруження була довгостроковою, літо 1886 року молодята провели в Романовщині. Відомості містяться в метричній книзі церкви Іоанна Богослова: 25 червня 1886 року княжна була свідком при хрещенні сина місцевого священика Василя Фесенка-Навроцького та його дружини Єфросинії Петра. Священик, по всій видимості, не був особливо обізнаний в дворянських титулах, у записі вказана «графиня Катерина Васильєва Ростковская».

Після одруження Олександр Ростковський служив дипломатом в Єрусалимі, далі було місто Яніна в Греції, а потім Бейрут, столиця Сирії, де Ростковський служив віце-консулом. У цьому місті народилася дочка Ростковських Марія (1888–1976).

Наступний візит Ростковських в Романовщину відбувся в 1891 році. З ними приїхав наречений княжни Софії, Едуард Леон Коз, який служив директором Газового товариства в Бейруті, французький підданий.

Княжна Софія Дабіжа з 1878 по 1884 рік навчалася в Смольному інституті шляхетних дівчат. Крім того, з 30.09.1885 р. по 30.06.1887 р. вона вчилася в консерваторії Імператорського Російського музичного товариства по класу фортепіано.

Княжна Софія
Васильєвна Дабіжа

Про музичний талант княжни Софії написано в книзі: «Скрипка мсьє Джанетти і піаніно мадам Коз часто суперничали з шумом моря, і поєднання цих звуків відносило далеко думки та почуття».

Вінчання відбулося в церкві Іоанна Богослова, ось запис із метричної книги: «16 октября 1891 г. Французский подданный директор газового общества в Бейруте Сирии Эдуард Леон (нерозбірливо) Коз католического вероисповедания (30 лет) и дочь князя София Васильевна Дабиза, православного вероисповедания (25 лет). Поручители: жениха – Александр Аркадьевич Ростковский, штаб-ротмистр князь Евгений Михайлович Дабиза, невесты – надворный советник князь Александр Васильевич Дабиза и Ст.

советник Василий Гарновский».

Цей шлюб відбувся завдяки сприянню та активній участі подружжя Ростковських. З молодим і привабливим французом Ростковські познайомилися в Бейруті. А ось подробиці укладення шлюбу не встановлені, чи був це любовний роман у листах, або ж наречений приїздив раніше в Романовщину на оглядини – невідомо.

Поручитель з боку нареченої, статський радник Василь Петрович Тарновський – поміщик села Рудівка Прилуцького повіту. У 1850–1862 роках він був предводителем прилуцького дворянства. Його дочка Софія була одружена з Василем Васильовичем Тарновським (молодшим), далеким родичем, останнім власником знаменитої садиби Качанівка в Борзнянському повіті Чернігівської губернії.

Ця садиба на протязі трьох поколінь Тарновських була гуртком передової української та російської думки, тут збиралися, в різний час – Марко Вовчок, Микола Ге, Михайло Глінка, Пантелеймон Куліш, Микола Гоголь, Микола Костомаров, Ілля Рєпін, Тарас Шевченко, Ілля Штернберг, Дмитро Яворницький ... Гостьова книга садиби містить понад 600 прізвищ відомих людей. Ростковські нанесли візит власнику садиби Качанівка, залишивши запис у гостьовій книзі.

Пізніше сім'я Коз проживала в Парижі, Катерина Ростковська разом з дочкою Марією провідували Софію, а та балувала племінницю, купуючи їй модні паризькі наряди.

У публікаціях згадуються внучки Софії і Едуарда Леона Коз: Сесіль Коз, черниця (м. Мец, Франція) і Крістіана Коз (м. Манагуа, Нікарагуа).

Наступним місцем служби Олександра Ростковського стало місто Бріндізі, італійський порт на Адріатиці, в цьому місті народився син Борис (1894). Далі Олександр Ростковський вісім років служив у Македонії. Це були міста Монастире (Бітолі), Ускюбе (Скоп'є) і знову Бітолі.

На рубежі XIX і XX століть Катерина Ростковська втратила багатьох близьких людей, спочатку смерть брата, потім його дружини, а в 1902 році в Романовщині помер батько, князь Василь Дабіжа. Запис в метричній книзі церкви Іоанна Богослова: «20 декабря (погребен 22) 1902 г. житель хутора Романовщина тайный советник князь Василий Дмитриевич Дабига (80 лет), умер от преклонности лет и удара. Совершали погребение: м. Ични протоиерей Василий Комаровский, священ. Захарий Кисилевич, священник Михаил Раевский. Погребен на церковном погосте в заранее устроенной усыпальнице».

Пізніше Катерина Ростковська перепохована батька в Одесі на Старому християнському кладовищі при Храмі Всіх Святих. Це кладовище знесли в 1934 році, не збереглася і церква, але запис про поховання є в архіві Одеської єпархії.

Смерть брата і батька, безумовно, тяжка втрата, але Катерину Ростковську чекало куди більш важке випробування. У серпні 1903 року її чоловіка і батька дітей, російського консула в Бітолі Олександра Ростковського застрелив на поліцейському посту при в'їзді в місто турецький жандарм. Вбивство російського дипломата ледь не призвело до війни, з Севастополя до берегів Туреччини вийшла російська військова ескадра з 14 кораблів. І тільки вибачення турецького султана Абдул-Хаміда II перед імператором Миколою II, негайна страта вбивці та його напарника і звільнення з посади та засудження намісника Оттоманської Порти в Бітолі дозволили зам'яти конфлікт. Катерина Ростковська з обуренням відмовилася від запропонованої представником султана, великим візірем Хільмі-пашею величезної грошової компенсації в 400 000 франків за вбивство чоловіка.

Канонерський човен "Терець" з прахом дипломата і сім'єю покійного прибув до Одеси 13 серпня, а похорон відбувся 14 серпня. Як писали газети, "урочиста церемонія була настільки грандіозна і велична, при зразковому порядку, незважаючи на маси народу, що слідував за нею, що подібного похорону в Одесі ніхто не бачив". Поховали Олександра Ростковського на Новому (Другому християнському) кладовищі поруч з батьком, генералом Аркадієм Ростковським. Надгробний пам'ятник зберігся, на постаменті написано: «Александр Аркадиевич Ростковский, Российский Императорский консул. Погиб мученически 26 июля 1903 г. в Битоли Македония». Вдові дипломата Катерині Ростковській і її дітям імператор Микола II призначив пенсії.

Княгиня Анастасія Дабіжа не надовго пережила чоловіка і померла на початку 1904 року в Одесі в будинку дочки по вулиці Новосельській, 12, хоча була вона на 16 років молодшою за князя.

Катерина Ростковська більше не виходила заміж, присвятивши своє життя вихованню власних дітей і племінника Олександра. Взимку вона проживала в Одесі, а влітку в садибі Романовщина. Після смерті князя і княгині Дабіж спадкоємцем першої черги став малолітній князь Олександр Олександрович Дабіжа, а Катерину Ростковську Санкт-Петербурзька дворянська опіка призначила опікункою.

Після скасування кріпосного права основою сільськогосподарського виробництва в Романовщині стала поміщицька економія. Жителі хутора працювали на землях, що належали князю Дабіжі, вони вирощували пшеницю, жито, просо та інші культури. Вирощували також тютюн, це була прибуткова галузь сільського господарства. Тютюн є отруйною рослиною, і жінкам, які його вирощували, платили за сезон до 300 рублів, тоді це була значна сума для молодих дівчат, які традиційно заробляли посаг для майбутнього шлюбу.

Багатством економії був ліс, дубова деревина являлась цінним будівельним матеріалом. Тому три тисячі вікових дубів у Романовщині були пронумеровані.

Катерині Ростковській у спадок дісталася цілком налагоджене сільськогосподарське виробництво, вона не прагнула отримувати з нього надприбутки, як це робили інші поміщики. Жителі хутора отримували половину врожаю вирощених зернових культур, тому економію минули підпали комор з зерном під час революції 1905–1907 років, що мало місце в інших маєтках.

У відносинах з селянами у княжни була повна ідилія, Катерина знала всіх жителів хутора по іменах і була в курсі їх маленьких і великих проблем. Вона робила вигляд, що не помічає, звідки беруться лісоматеріали на будівництво хат, ставком дозволяла користуватися місцевим рибалкам, не цікавлячись їхніми прибутками, аби поставляли до столу свіжу рибу. Жителі хутора любили і поважали свою княжну, в тривожному 1905 році вони обіцяли їй захистити, якщо буде напад на економію.

У цей період був у житті Катерини близький друг дитинства по Одесі, лейтенант флоту Петро Петрович Шмідт (1867–1906). Він перебував у невдалому шлюбі з Домінікою Павловою, жінкою низького звання, яку з юнацької самовпевненості хотів перевиховати. На жаль, з цього доброго наміру нічого не вийшло, довелося лейтенантові з нею розлучитися.

Петро Петрович Шмідт

Лейтенант Шмідт приїжджав у Романовщину напередодні свята Івана Купала в 1905 році. Петра Шмідта привело у захват це народне свято: палаючі вогнища біля дороги на Ічню, танці під музику місцевих музикантів, стрибки через багаття, від яких і він сам не зміг втриматися, катання на білому човні по освітленому місячним світлом озеру, в якому плавали кинуті сільськими дівчатами ритуальні вінки. Вислухавши пафосні промови друга, Катерина відповіла йому настільки ж піднесено: "Це Україна і її душа! І ніщо не може бути більш піднесеним для мене, ніщо мене не розлучить з нею!".

Вранці лейтенант поїхав, а далі було повстання на броненосці "Очаків". Лейтенанта Шмідта заарештували, Катерина Ростковська використала всі свої зв'язки, щоб врятувати його від смертної кари, але добилася лише останнього побачення з другом у військовій в'язниці на острові Березань.

Діти Катерини Ростковської підросли, їм треба було дати гідну освіту. В період дипломатичної служби Олександра Ростковського сім'я наймала домашніх вчителів. У Бітолі домашнім учителем дітей з 1902 року був македонець Крсте Місірков, який закінчив історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету. Згодом він став творцем македонської літературної мови. У сучасній Македонії К. Місірков одноставно визнаний найвидатнішим македонцем ХХ століття.

В Одесі Катерина Ростковська запросила домашнім учителем Павла Феодосійовича Комліченка (1880–1919), колишнього студента і семінариста, виключеного з медичного факультету Новоросійського університету, а потім із Полтавської духовної семінарії за політичну діяльність. Про це писав Михайло Талалай в післямові до мемуарів К.В. Ростковської, навівши витяги зі спогадів сестри Павла Олександри: «Далі доля розпорядилася так, що до кінця 1904 року молодого, ставного, видного, колишнього семінариста взяла гувернером до своїх дітей Марії і Бориса (Боба) княгиня Катерина Растковська ... Діти, очевидно, співчували новому вчителю, а між Катериною і Павлом виникла стійка тривала взаємна симпатія. Так життя Павла стало постійно пов'язаним із сім'єю княгині. Своєю сім'єю Павло так і не обзавівся».

Катерина Ростковська в мемуарах з теплотою згадує Павла Комліченка, як друга сина Бориса і всієї сім'ї. Перебував він з сім'єю Ростковських і в Романовщині, будучи посередником між княжною і селянами під час революції 1905–1907 років. Катерина Ростковська писала в мемуарах про ті події: «Я вважала за краще переговорити з вихователем мого сина, паном Павлом К ***, серйозною і розумною молодою людиною, з

тонкою душею і всебічним складом розуму ... Йому вдалося домогтися моєї повної довіри – чи не йому я доручила свого сина! І він зумів стати другом всієї нашої родини».

Описуючи події 1917 року, вона з жалем напише: «Павло К ***, наставник і друг мого сина, друг всієї родини, був далеко, біля лінії вогню». Павло Комліченко брав участь в І-й світовій війні в чині прапорщика. Після революції вступив у Добровольчу армію, в 1919 році загинув у бою.

Павло Комліченко допомагав дітям Катерини Ростковської отримувати офіційну освіту. В 1905 році він відновився в Новоросійському університеті на юридичному факультеті, і поєднував репетиторство з навчанням. Супроводжуючи всюди сім'ю Ростковських, перевівся в Санкт-Петербурзький університет, який закінчив у 1914 році.

Марії Ростковській на дату переїзду сім'ї в Одесу виповнилося 15 років, в такому віці в інститути шляхетних дівчат уже не приймали. Марія закінчила в Одесі жіночу гімназію. В інститутах шляхетних дівчат панянок готували до самостійного життя, зокрема, навчали основам домоводства, чого не було в гімназії. Емілія Мацца з містечка Беццекка (Італія), у якої Марія жила в еміграції, згадувала: «Міма сама робити нічого не вміла. Вона зросла в оточенні слуг, і не могла приготувати собі каву, і я часто приходила до неї, щоб привести в порядок кімнату».

У 1909 році Марія поїхала на навчання в приватний коледж у Кембриджі, де пробула один навчальний рік. А її перебування в Санкт-Петербурзі з 1910 року – це відвідування лекцій і семінарів Релігійно-філософського товариства, а потім навчання на курсах "сестер милосердя воєнного часу" при лазареті общини св. Євгенії та служба у військовому шпиталі.

Марія Олександрівна
Ростковська

У 1909 році сім'я Ростковських переїхала в Санкт-Петербург, проживала в будинку К. М. Соколовського на Великому проспекті, 79 (Петроградська сторона). Князь Олександр Дабіжа вступив до Олександрівського ліцею, а Борис Ростковський навчався в одній з петербурзьких гімназій.

Борис Олександрович
Ростковський

У 1915 році Борис Ростковський вступив до Петроградського університету на факультет східних мов, збираючись піти по стопах батька-дипломата. Олександр Дабіжа тоді закінчив шість класів Олександрівського ліцею. У тому ж році двоюрідні брати з патріотичних мотивів перевелися в спеціалізований клас Пажеського корпусу, закінчивши навчання в лютому 1917 року, і склали присягу на вірність імператору незадовго до зречення Миколи II від престолу.

Князь Олександр Дабіжа відбув на фронт у Чеченський кінний полк Кавказької тубільної кінної дивізії, в чині поручика служив у Татарському кінному полку тієї ж дивізії. В еміграції в Німеччині, в 1929 році проживав у Берліні, помер після 1961 року.

Борис Ростковський почав службу в Петрограді в одному з полків Лейб-гвардії. Невдовзі відбулася Лютнева революція, а потім і Жовтневий переворот, тоді життя Катерини Ростковської та її дітей радикально змінилося.

Син Борис пішов служити в Добровольчу армію, там же у складі місії Червоного Хреста опинилася і дочка Марія.

Катерина Ростковська виїхала з Петрограда в Романовщину, сподіваючись перечекати в провінції смуту, але події на Чернігівщині виявилися в підсумку ще більш драматичними, ніж у столиці. При гетьмані Скоропадському та в період Директорії хутір Романовщина жив достатньо спокійно, але в січні 1919 року війська Української Народної Республіки покинули Чернігівську губернію під натиском більшовиків. Залишилися тільки загони вільних козаків, які боролися з більшовиками, зокрема, отаман Ангел.

Збройна боротьба супроводжувалася небаченим насильством, розстрілами без суду і слідства, реквізиціями продовольства і гужового транспорту, конфіскаціями майна. Зросла

кількість грабежів заможних громадян бандитами. Садиба Романовщина, що знаходилася в лісі, була тоді для бандитів і дезертирів легкою здобиччю.

Ічнянський красзнавець В. Балабай так писав у своїй книзі «На землі Ічнянській» про події 1919 р.: "Під загрозою повного спустошення перебуває маєток Дабіжі в Романовщині, де тільки завдяки моральному авторитету хазяйки – Катерини Василівни вдасться утримати стихію руйнуючих сил".

Княжна сподівалася, що всі труднощі тимчасові, і вживала заходів по збереженню величезної кількості цінностей, які знаходилися в палаці. Найбільш цінні предмети були упаковані в тридцять ящиків, переправлених до Києва і далі, інші цінності заховані в тайниках або передані на зберігання жителям хутора. Частина золотих виробів та коштовностей була схована в сусідній садибі Вернигорівщина, що належала Муретовим.

Збереглася частина бібліотеки маєтку, яку в березні 1919 року вивезли в Ічню з дозволу Катерини Василівни члени Ічнянської "Просвіти", та вчитель Штанько з села Гужівки взяв для сільського етнографічного колективу старовинний одяг і частину інших експонатів з етнографічної кімнати.

Рятуючись від терору більшовиків, княжна покинула маєток, вибратися з садиби їй допомогли віддані жителі хутора. Катерину Ростковську вивезли з Романовщини на возі під копицею сіна.

Власне життя княжна врятувала, але це втеча стала для неї особистою драмою: княжна дуже любила свій хутір, з яким були пов'язані найсвітліші спогади її дитинства та юності, та й усього життя.

Пізніше вона напише в своїх мемуарах: "О моя Україно! Сьогодні, здалеку, я взиваю до тебе, я, позбавлена всього і вигнана з землі, де поховані мої предки, імена яких крізь століття пов'язані з твоєю історією! Колиска мого дитинства, мрії юності, життєві радощі і печалі до останніх сліз, що скотилися в момент насильницького і фатального прощання! Все поховано під землею, на яку моя нога більше не ступить, яку очі мої не побачать, щоб знову відшукати сліди минулого, стертого, вигнаного розбурханою силою".

Садиба Романовщина була, в основному, розграбована більшовиками в серпні 1919 року при відступі під натиском Добровольчої армії генерала Денікіна. Тільки за один день з палацу було вивезено 27 підвід з цінностями та майном, потім ще вивозили.

У жовтні 1919 року під час відступу Добровольчої армії в садибі зупинялися білі офіцери. Вони сильно натопили піч у флігелі, в результаті загорілася фальшива дерев'яна стінка, за якою знаходився тайник. Пожежу загасили, а за стінкою знайшли старовинні гобелени та килими, які в результаті дісталися місцевим жителям.

Цінності, що залишалися, були вивезені білими при подальшому відступі Добровольчої армії, а грабінж довершили місцеві жителі. До січня 1920 року садиба була повністю розграбована.

У травні, за день до Трійці, палац підпалили невідомі, будівля горіла три дні, на місці палацу залишилися лише гори потрісканої цегли в оточенні обгорілих тополь, каштанів, кленів. Жителі хутора переселилися в сусідню Софіївку, а хутір Романовщина зник з географічної карти.

Як матеріальне нагадування про рід Горленків, збереглися лише дві надгробні плити на погості знесеної церкви Іоанна Богослова в Хасенках. Там поховані сестри по батькові княгині Анастасії Дабіжі від його першого шлюбу з Єлизаветою Олексіївною Болдиревою: Софія (1820–1889) і Надія (1818–1891) Олександрівни Горленко, відомі благодійниці і меценатки, які проживали в Романовщині.

Могили сестер Горленко

Катерина Ростковська покинула Росію на початку 1920 року. Дісталася вона до Новоросійська і знайшла там свою дочку Марію, яка служила в Червоному

Хресті. Порт Новоросійськ перебував тоді під контролем Збройних сил Півдня Росії. Княжну евакуювали з Новоросійська до Константинополя на кораблі "Брауенфелз". На причалі перед відплиттям вона бачила востаннє сина Бориса.

Свою дочку Марію Катерина Ростковська знайшла в Олександрії, російська військова ескадра разом з плавучим шпиталем, на якому служила Марія, прибула з Криму до Єгипту, де і була інтернована. А син Борис так і пропав у лихолітті громадянської війни, про його долю нічого невідомо. За непідтвердженими відомостями він загинув при вибуху міноносця.

Холодна і манірна Англія не припала Катерині Василівні до душі, хоча в британських банках і зберігалися всі її заощадження, повернулася вона у більш близьку їй Італію. Сподівалася княжна, що син Борис все-таки живий і стане її шукати саме тут, адже народився він на півдні Італії, в місті Бріндізі на Адріатиці.

Мелодійна італійська мова нагадувала їй співучу мову жителів рідної Романовщини, та й ставлення італійців до дворянських титулів було зовсім іншим. За італійською традицією, на відміну від Росії чи Франції, княжий титул передається і дочкам, коли ті виходять заміж за дворян без титулів: Катерина Дабіжа-Ростковська в Італії була княжною (*principessa*), причому італійці не надавали особливого значення різниці між титулами "княжна" і "княгиня" (*principessa*). Носії таких титулів вельми шанувалися.

Катерина Ростковська в своїх мемуарах згадує випадок, коли вона 1922 року їхала до подруги потягом із Верони в Тренто. Несподівано в купе набилося багато молодих озброєних чоловіків, прихильників Беніто Муссоліні, який тільки прийшов до влади. Єдиним надбанням російської емігрантки тоді була сумочка, яку вона всіляко намагалася прикрити, але італійці її побачили. Княжна зсередини вся захолола, думала, що їй хочуть пограбувати, але виявилось, що італійців просто зацікавив княжий герб, прикріплений до сумочки. Коли вона пояснила, що це її родовий герб, молоді люди встали, зняли головні убори і стали по черзі тиснути їй руку. Довго вони розпитували російську княгиню, чому вона покинула Росію, обіцяли допомогти і помститися.

Жила Катерина Ростковська з дочкою в Неаполі, приїжджаючи на літо в містечко Беццекка в горах на півночі Італії, де вражала місцевих жителів своєю витонченістю, вишуканим вбранням, грацією та манерами, з тих пір і розповідають про неї легенди. Потім почалася війна, Неаполь стали бомбити британці, через війну княжна з дочкою застрягли в містечку Беццекка, а рента з британських банків перестала надходити.

Жила княжна своєю ностальгією і все згадувала минуле. А перелітні журавлі, які навесні сідали на береги гірського озера Ледро для відпочинку, летячи з вирію в її улюблену Україну, нагадували княжні своїм тривожним курликанням про втрачений дім.

На скромному муніципальному цвинтарі містечка Беццекка є біломармурова плита з православним хрестом, на якій викарбовано італійською мовою імена Катерини Ростковської, вродженої княжни Дабіжі, та її дочки Марії. А під іменами родовий девіз князів Дабіж: *Così Dio vuole* – "Так хоче Бог".